

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Államalkotó nemzetiségek

Néhány szó Gyönyör József könyvéről

Úgy alakult, hogy Gyönyör József könyve akkor érkezett hozzám, amikor *Rónai András* Térképezett történelem (Budapest, 1989) című kötetének olvasását épp befejeztem. Utóbbi könyvben is vannak statisztikai adatok a második világháború befejezéséig terjedő időre vonatkozóan, nemcsak Csehszlovákiát illetően, hanem valamennyi szomszéd államot felölelve, sőt azon túlmenően is, hála az Államtudományi Intézet által készített Közép-Európa Atlasz nyújtotta alapnak. Ennek az Intézetnek az élén állt Rónai András 1945-ig.

Rónai András könyvében olvashatjuk, hogy az 1921-es csehszlovák népszámlálás szerint Csehszlovákia lakossága nemzetiség szerint a következőképpen oszlott meg: 6,8 millió cseh, 2,0 millió szlovák, 3,1 millió német, 0,7 millió magyar, 0,5 millió kárpátorosz. Ezek az adatok csaknem egybeesnek a Gyönyör József könyvének 45. oldalán található statisztikai táblázatban foglaltakkal. A Szovjetunióhoz került Kárpátalja lakosságára Gyönyör József adatai feltehetően nem terjednek ki, mert könyvében ukrán (rutén) és orosz nemzetiségüként csak 102 313 fő van feltüntetve. A Csehszlovák Köztársaságnak tehát ugyanolyan nemzetiségi problémákkal kellett szembenéznie, mint a régi Monarchiának vagy éppen Magyarországnak - írja Rónai András (145.)

A második világháború után ez a nemzetiségi arculat lényegesen megváltozott. A német nemzetiségűeket zömében kitelepítették és 200 000 szlovákiai magyar kitelepítését is tervezte a csehszlovák kormány, de a magyar béke delegáció fáradozásának köszönhetően „csak” 100 000-nak kellett szülőföldjétől búcsút vennie, gyakorlatilag azonban ennél többen távoztak Csehszlovákiából. A magyarok eltávolítására nagy részben az 1946. évi, a magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény keretében került sor. E sorok írója a lakosságcsere lebonyolítására létesült magyar-csehszlovák vegyesbizottság magyar tagozatának a titkára volt, és a bizottság csaknem minden ülésén részt vett. A vegyesbizottság tárgyalásainak anyaga épségben megmaradt és jelenleg az Új Magyar Központi Levéltárban XIX.-A-13/1-18. számú jelzet alatt van elhelyezve. Talán egyszer az utókor valamelyik történésze ennek is figyelmet szentel majd. Megérné, mert az akkori idők mélyebb megismerését segíthetné elő.

A fenti előzmények következtében a helyzet az 1980-as november 1-i népszámlálás tükrében országos viszonylatban a nemzetiségi megoszlás szerint a következőképpen alakult: cseh 9 691 122, szlovák 4 676 378, ukrán (rutén) és orosz 54 582, német 61 129, magyar 579 166, lengyel 68 176 (az 1921-es népszámlálás szerint 109 580), egyéb és ismeretlen 52 542 (az 1921-es népszámlálás szerint 130 134).

A továbbiakban csak a magyar nemzetiségű lakosságnak kívánunk figyelmet szentelni, elsősorban a szlovák lakossághoz viszonyítva. Feltűnő a szlovákság nagyméretű térhódítása: 1921 és 1980 között országos viszonylatban kb. kétmillióról négy és félmillióra emelkedett a létszáma, több mint kétszeresére: A magyar lakosság lélekszáma viszont 78 480 fővel csökkent.

Ami pedig a Szlovák Szocialista Köztársaság népességének nemzetiségi összetételét illeti, az az 1980. évi népszámlálás szerint így alakult: szlovák 4 317 008, (86,5%) - magyar 559 490 (11,2%). Bár a magyar lakosság statisztikai létszáma 7484 fővel nagyobb, mint tíz évvel azelőtt, az 1970-es népszámláláskor, a növekedés mértéke azonban - írja a szerző - túlságosan csekély, arányszáma pedig kerek egy százalékkal kisebb, mint 1970-ben volt (73.).

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1. évf. 1.sz. (1990. január)

Érdekes és elgondolkasztó a könyv 76. oldalán található táblázat, amelyet érdemes külön kiemelni:

A népszámlálás éve	Szlovákia népessége	Ebből magyar nemzetiségű	
		Szám szerint	Százalékban
1921	3 000 870	650 597	21,7
1930	3 324 111	585 434	17,6
1950	3 442 317	354 532	10,3
1961	4 174 046	518 782	12,4
1970	4 537 290	552 006	12,2
1980	4 991 168	259 490	11,2

A szerző is rámutat arra, hogy az 1950-es népszámlálás eredménye még túlságosan magán viseli az 1945-1948. évi diszkriminációs intézkedések nyomait. A hatvanas években a magyar nemzetiségű lakosság 33 224 fővel gyarapodott, ami gyenge 6,4%-os növekedésnek felel meg és jelentősen elmarad a szlovákiai átlagtól (8,7%), majd a hetvenes évek során a tényleges szaporodás tovább csökkent, s 1980 végén még a statisztikai előrejelzésekről is messze elmaradt.

A szerző szerint a magyarság lélekszámának apadása okozati összefüggésben áll a fiatalság létszámának kedvezőtlen alakulásával (89.). Ez azonban véleményünk szerint csak az egyik ok. Egy másik ok, hogy az 1970-es népszámláláskor mindenkinek magának kellett eldöntenie, mely nemzethez vagy nemzetiséghez tartozik. Az anyanyelv azonban eltérhet a bevallott nemzetiségtől. Az 1980. évi utasítások szerint pedig a nemzetiség eldöntésénél az anyanyelv nem volt meghatározó tényező, sőt a bevallott nemzetiségnek nem is kellett összhangban állnia a személyi igazolvány bejegyzésével. Tehát opportunizmusból a magyar anyanyelvű személy is szlováknak vallhatta magát. Végül megemlítendő, hogy a vegyes házasságok (szlovák-magyar házasságkötés) esetében a gyermekek már általában a többségi nemzethez tartozónak érzik magukat, s erre az asszimilációs folyamatra a könyv szerzője is rámutat (76.).

A kötet szerzője különös figyelmet szentel a népesség nemzetiségi megoszlásának, így foglalkozik a népesség nemzetiségek szerinti területi elhelyezkedésével, és pedig a Cseh Szocialista Köztársaságon és a Szlovák Szocialista Köztársaságon belüli, továbbá külön a magyar nyelvterülettel, s megkísérli leírni e terület tekervényes határait. Majd rátér a lakosság demográfiai fejlődésének bemutatására, különböző kritériumok szerint. Ezek sorában a népesség iskolai végzettségének kívánunk különös figyelmet szentelni, mert a magyarság szempontjából ez az egyik döntő kérdés.

Csak a Szlovák Szocialista Köztársaság népességének műveltségi szintjét tekintjük át, a szerző könyvét véve alapul (132. és 133.). Az általános középiskolai végzettségüeknél a magyar nemzetiségű lakosság részaránya emelkedett. Míg 1970-ben 10,2% volt, 1980-ban 11,7%. A szakközépiskolát végzettek tekintetében is hasonló a helyzet. 1970-ben a magyar nemzetiségű szakközépiskolát végzettek százaléka 6,6%, 1980-ban 6,9% volt, tehát itt is növekedés tapasztalható. Ennek ellenére - állapítja meg a szerző - a magyar nemzetiségű személyek aránya még mindig messze áll a magyar nemzetiségű lakosság számarányától (136.). A magyar nemzetiségű személyek az 1980-ban egyetemet és főiskolát végzett szlovákiai lakosok 4,9%-át tették ki (1970-ben ez 5,3% volt). Ez az arányszám sem éri el a Szlovák Szocialista Köztársaságban élő magyar nemzetiségű lakosság számarányának felét sem (137.). Túlságosan nagy a lemaradás, s a jelen körülmények között nehezen hozható be. Ez a jelenség lényegében véve a magyar tanítási nyelvű iskolák elégtelen hálózatának a következménye (137.). A szerző táblázatot közöl, mely megmutatja, hogy az utóbbi két népszámlálás eredményei alapján az egyes nemzetiségek képviselőinek hány százalékát képezik a főiskolai végzettségűek. A

legnagyobb lemaradás írja a szerző - a magyar nemzetiséget sújtja; csupán 1,6%-a rendelkezik felső fokú végzettséggel, s ez még a szlovákiai átlag felét sem éri el (137.).

Külön fejezetet szentel a szerző a cigány lakosság nemzetiségi megoszlásának. A szlovákiai cigányoknak csupán egyötöde vállalt 1980-ban közösséget a magyarsággal, zöme szlovák nemzetiségű cigánynak vallotta magát (141.).

Érdekesek az anyanyelvi hovatarozásról írottak is. A szerző megállapítja, hogy épp a magyarságnál mutatkozik lényeges eltérés az anyanyelv és a nemzetiség között. A különbség 51 107 főt jelent, ennyivel nagyobb a magyar anyanyelvűek száma. Ez az 1970. évi népszámlálás adatait tükrözi, mert az 1980-as népszámlálás adatlapja nem tartalmazott anyanyelvi rovatot. A magyar anyanyelvűek száma Szlovákiában 600 249, ami Szlovákia lakosságának 13,2%-át jelenti. Figyelemre méltó, hogy ez 9,2%-kal nagyobb, mint a magyarság nemzetiségi számaránya. Mindehhez a szerző hozzáfűzi, hogy a valóságban sokkal nagyobb azoknak a száma, akik magyarul beszélnek, a magyar hagyományokat ápolják és a magyar kultúra fejlesztését tekintik szívügyüknek (146.). Megállapíthatjuk tehát, hogy viszonylag sok magyar anyanyelvű lakos szlovák nemzetiségűnek vallotta magát, ami a többségi nemzethez való tartozás remélt előnyeivel függhet össze.

A könyv második részében a szerző a nemzetiségekkel kapcsolatos jogi vonatkozásokat összegzi. Rámutat azokra az ellentmondásokra, amelyek a nemzetiségeket érintő jogszabályokban mutatkoznak, továbbá arra, hogy a nemzetiségeknek nincsenek önálló és kollektív politikai vagy társadalmi (érdekképviseleti) szerveik (153.). A teljes egyenjogúság megvalósítása gyakran nehézségekbe ütközik, mert a nemzetiségeket anyanyelvük és kultúrájuk bizonyos fokig elválasztja a cseh és szlovák nemzettől. Ez az elkülönülés sok esetben hátrányos helyzetet teremt számukra (154.). A magyar nyelvű oktatásügy helyzetének javítását célzó intézkedések végrehajtása következtelenül történik (160.). A gimnáziumok magyar tanítási nyelvű osztályainak száma csökkenő tendenciát mutat. Az 1970. évi 152 helyett az 1979/1980. tanévben csupán 144 osztályt nyitottak, négy évvel később pedig csak 141-et. 1983-ban Szlovákiában, 10 önálló magyar tanítási nyelvű gimnázium működött, melyekben az 1983/1984-es tanévben 3747 diák tanult, a magyar nemzetiségű gimnáziumi tanulók száma pedig elérte a 4723 főt (169.).

A magyar nemzetiségű hallgatók számszerű lemaradása tapasztalható az egyetemeken és főiskolákon is (186.). A magyarság szlovákiai számarányához képest nagyon alacsony a szlovákiai egyetemekre és főiskolákra jelentkező személyek aránya. Még kevésbé kielégítő a felvették részaránya (187.). Ez is egyértelműen igazolja, hogy az oktatásügyben mindmáig nem sikerült következetesen érvényre juttatni a kormányhatározatokat.

Még néhány szót az államigazgatásról mondottakról (196. és köv.). Az „egyenlő lehetőségek” megteremtése még több helyen várat magára - írja a szerző. A helyzetet nagymértékben nehezíti az a körülmény, hogy az államigazgatási eljárás szabályai nem tartalmaznak olyan rendelkezést, amely rögzítené a hivatalos eljárás nyelvhasználatát. A nyelvhasználat jogának terjedelmét és feltételeit szabályozó törvény hiányában a nemzetiségek nyelvhasználatáról, annak módjáról és feltételeiről immár három évtizede az államigazgatás legfelső szerveinek határozatai rendelkeznek, nem mindig a legszerencsésebb módon. Így pl. egy 1973. évi kormányhatározat úgy rendelkezik, hogy a magyar nemzetiségű állampolgárok „szükség esetén anyanyelvükön képviselhetik problémáikat és kérelmeiket az állami szervekkel és szervezetekkel szemben” (199.). A nemzeti bizottságok ülésein szlovák nyelven vezetik a jegyzőkönyveket. Igaz, egyes magyarokta községekben még találkozunk magyar nyelven

vezetett jegyzőkönyvekkel, így a losonci és rimaszombati járásban. A szlovák nyelv tökéletesebb elsajátítása folytán azonban ez a gyakorlat már szintén megszűnőben van (204.).

A helységnevek magyar megfelelőjének hivatalos használata ma is megoldatlan kérdés. Még mindig nincs olyan jogszabály, amely valamiképpen tükrözné a nemzetiségi alkotmánytörvény szellemét (206.).

Ha a könyvet a maga egészében kívánjuk értékelni, a mérleg egyértelműen pozitív. A szerző nem akarja megszépíteni a valóságot, mely a magyar kisebbség szempontjából nem éppen kedvező. Örömmel láttuk, hogy volt bátorsága kimutatásaiban első helyen szerepeltetni a helység magyar nevét, s ezáltal sok, régen elfelejtett magyar elnevezést újjáélesztett. Helységnevjegyzéke pedig egyenesen hézagpótlónak nevezhető (233-238.).

A kötet tiszteletre méltó munka eredményeként született meg, statisztikai kimutatásai a részletek tekintetében is érdekes és hasznos felvilágosítással szolgálnak.

A Bevezetésben a szerző annak a reményének ad kifejezést, hogy könyve segítségével a nemzetiségek, s elsősorban a magyar nemzetiség képviselői lényegesen bővíthetik ismereteiket és otthonosabbá válhatnak sajátos jogaik érvényesítésében. Mindez elősegítheti, hogy a jövőben ne forduljanak elő, vagy esetleg megszűnjenek a nemzetiségi súrlódások, megerősödjék az egymás mellett élő nemzetek és nemzetiségek kölcsönös megismerése, bizalma és barátsága (13.). Ehhez azonban arra lenne szükség, hogy az „uralkodó” nemzet ne legyen „uralkodó”, hanem igyekezzék a nemzetiségeket felvirágoztatni, segíteni a nemzetiségi megbékélés szellemében. (*Madách Kiadó, Pozsony, 1989.*)